

Ахарняни

Арістофан

Арістофан

Ахарняни

Переклад Андрія Содомори

ДІЙОВІ ОСОБИ

Дікеополь, хлібороб.

Амфітей.

Окличних.

Афінські послы.

Лже-Артаб, посланець перського володаря.

Теор, посол.

Хор старих ахарнян.

Дочка Дікеополя.

Слуга Евріпіда.

Евріпід.

Ламах, воєначальник.

Мегарець.

Дві дочки мегарця.

Донощик.

Беотієць.

Нікарх, другий донощик.

Слуга Ламах а.

Селянин.

Дружка молодого.

Вісник.

Особи без слів:

послы, євнухи,

фракійські найманці,

жінка Дікеополя,

подруга молоді,

раби, танцюристки, флейтисти.

ПРОЛОГ

Дія відбувається на Пніксі, площі для народних зборів.

Першим входить селянин Дікеополь.

Дікеополь

Не раз, бувало, смуток дошкуляв мені.
Щось раз, од сили двічі — радість трапилась.
А прикрощами в очі, мов піском мело.
Стривай, коли ж то й справді я веселим був?
Ага, згадалось: ще тоді, як виблюнув
Клеон наш п'ять талантів. То-то втішивсь я!
їй-богу, як ніколи. Тож за подвиг цей,
Еллади гідний, полюбив я вершників.
Зате пройнявся гнівом по-трагічному,
10 Коли, розкривши рота, я Есхіла ждав,
А вчув: "О Теогніде, ти свій хор веди!"
Тоді-то, пам'ятаю, аж трясло мене.
Та вже як після Мосха Дексітей заграв
На флейті беотійській — вдруге рад я був.
Недавно ж мало шиї не скрутив собі,
Коли Херід-співака наче з шкури ліз.
А все ж, відколи милом я вмиватись став,
Ніщо, повірте, в очі не в'їдалось так,
Як той Пнікс безлюдний, хоч і мав би він
Кишіти людом у ту пору вранішню.
На площі галас. Од шнура червоного
Усяк свій бік рятує. Метушня кругом. [21]
Не видно лиш пританів: може, сплять іще.
А потім, мов шалені, ринуть купами,
Вовтузяться, штовхають один одного,
Щоб сісти в першій лаві. А на мир тоді
Начхати їм. О місто, де рятунок твій?
А я тут — спозаранку. Сам-самісінький.
Сиджу, мов дурень: звісна річ, нудьга бере.
30 Соплю, верчусь, гикаю, волоска скубну,
Про щось міркую, щось там підраховую.
Думками ж я — на полі. Спраглий спокою,
Клену те місто, мрію про село своє.
Там гендляр не чути: "Ось вугілля вам!",
"Кому олії, оцту?" — бо й купців нема:
Що треба, те й беруть там, не купуючи.
Ото рішив я нині, як ішов сюди,
Заткати рота всякому промовцеві,
Як тільки не про мир він говоритиме.
40 Та ось притани, опівденні птиці, йдуть.

А що, чи не казав я? Глянь, як кожен з них
До перших лав одразу проривається.
Окличник
Вперед проходьте!
Проходьте всі на площу, де посвячено!
Вбігає Амфітей.
Амфітей
Вже почалося?
Окличник
Хто промовить?
Амфітей
Я б хотів!
Окличник
Ти хто?
Амфітей
Звусь Амфітеєм.
Окличник
Ну й okazія!
Ти бог, виходить? [22]
Амфітей
Амфітей, Деметри син
І Тріптолема, сина мав, Келеєм звавсь.
Келей той, дід мій, в парі з Фенаретою
50 Лікіна породили. Я ж — Лікіна син.
Тому всевишні лиш мені довірили
Зі Спартою миритись... Але й богові
Здались би гроші, на дорогу, їх, однак,
Не видають притани.
Окличник
Ну ж бо, лучники!
Амфітей
Келею, Тріптолеме, допоможіть мені!
Вартові проганяють Амфітея.
Дікеополь
Притани, цим ви кривду зборам чините.
Нащо того прогнали, хто нам мир хотів
Укласти, а щити всі — на стіну прибить!
Окличник
Сиди-но мовчки!
Дікеополь
Далебі, кричатиму,

60 Аж поки справи миру не порушите.

Окличник

Посли вже повернулись од володаря.

Дікеополь

Володаря? Якого? Хай їм грець усім —

Отим послам-хвалькам-базікам-павичам!

Окличник

Замовч!

Входять послы.

Дікеополь

Ну й нарядились! От так Персія! [23]

Посол

Ви нас було послали до володаря,

За Евтімена-архонта, з оплатою

Дві драхми денно...

Дікеополь

Кляті, все процвиндрили!

Посол

Було нам важко на полях Каїстрія,

Під тінню балдахінів знемагали ми,

70 Обклавшись подушками, натрясло ж таки

На колісницях.

Дікеополь

Ну, а я лежав собі

Під насипом у смітті та й біди не знав.

Посол

В гостях ми вина різні хоч-не-хоч пили,

Незмішані, солодкі; кухлі ж сяяли

І склом... і золотом...

Дікеополь

Гей, Афіни, чуєте?

Посли ці туполобі вас на глум беруть.

Посол

Того лиш за людину мають варвари,

Хто їсть і п'є без міри, той в пошані там.

Дікеополь

(вбік)

У нас же — товстозаді та розпусники.

Посол

80 По трьох роках прийшли ми до володаря,

Та він із військом по потребі вирушив

На злотоверхі гори й вісім місяців

Сидів там гордо...

Дікеополь

Й підтиравсь не кваплячись? [24]

Посол

Аж повня заясніла, він тоді лише

Додому повернувся і запечених

Биків на стіл подав нам.

Дікеополь

Що? Запечених...

Биків? Та хто видав це? Ну й брехун же ти!

Посол

А ще дали нам птицю, в разів зо три щось

Жирнішу, ніж Клеонім, — півнем звуть її.

Дікеополь

90 Тому ти на дві драхми так розпівся.

Посол

Ми нині Лже-Артаба привели до вас,

Цареве око.

Дікеополь

Хай би ворон виклював

Це царське око і посольське теж при нім!

Окличник

Цареве око.

Входить Лже-Артаб в оточенні євнухів.

Дікеополь

О Геракле, владарю!

Мов корабель той суне... Що ж ти око те

Так вирячив, чи, може, мис обходячи,

Пливеш у гавань? Замість вій — шнури висять.

Посол

Скажи-но, Лже-Артабе, що афінянам

Володар твій сьогодні сповістить велів?

Лже-Артаб

І артамане Ксаркса сатра артана.

Посол

Второпали щось? [25]

Дікеополь

Я — анічогісінько.

Посол

Послав для вас володар, — каже, — золото.

(До Лже-Артаба).

Чіткіше вимов, щоб почули: "зо-ло-то".

Лже-Артаб

Не вам, іонай товстозаді, золото!

Дікеополь

Тепер дібрав, прокляття!

Посол

Ну, так що сказав?

Дікеополь

Що ми роззяви, дурні товстозаді ми,

Коли й насправді вірим у те золото.

Посол

Але ж про повні скрині, чув я, мова йшла.

Дікеополь

Які ще скрині? Що верзеш ти, йолопе?

110 Я сам поговорю з ним... Ти йди геть звідсіля!

(До Лже-Артаба).

Ану кажи, лиш ясно, та брехать не смій,

Бо пику розмалюю! То пришле чи ні

Нам золото в дарунок повелитель ваш?

Лже-Артаб заперечливо хитає головою.

Невже послы-паскуди обманули нас?

Лже-Артаб і євнухи ствердно кивають головами.

Поглянь, он ті кивнули, наче елліни!

Тутешні, певно. Гей, чи не Клісфен, бува,

Оцей ось євнух? Він, їй-богу! Знаю я

Того поганця: це ж синок Сібертія!

Розпуснику плюгавий з задом голеним,

120 Погана мавпо, ти ще смієш євнухом

З такою бородою прикидатися?

А хто цей другий? На Стратона схожий він. [26]

Окличник

Сиди-но мовчки!

До Пританеї збори вже запрошують

Цареве око.

Послы і Лже-Артаб виходять.

Дікеополь

Ну, тепер хоч вішайся!

Щоб я, немов на муках, на камінні тім

Просидів хтозна-доки, а там питимуть?

Ну, ні вже, дзуськи! Діло намічається.

Лиш Амфітей пропав десь...

Вбігає Амфітей.

Тут я, тутечки.

Дікеополь

130 Ось вісім драхм тут маєш. Уклади за них

Для мене, і для жінки, й для дітей моїх —

Та більше ні для кого — мир зі Спартою.

А ви в послів тут бавтесь або ґав ловіть.

Амфітей виходить.

Окличник

Посол Сіталка хай промовить!

Входить Теор.

Теор

Я посол!

Дікеополь

Ось ще один базіка до промови став.

Теор

Не пробули б ми довго так у Фракії...

Дікеополь

(сам до себе)

Коли б вам не платили грошеньят за це.

Теор

Та Фракію снігами геть засипало,

Й позамерзали ріки. Це тоді було,

Коли в театрі Теогнід змагався тут.

А ми з Сіталком день при дні пили собі. [27]

За вас, до речі, — і в вогонь, і в воду він.

Ще й стіни в себе геть усі посписував

У знак любові: "Молодці афіняни".

А син його, недавно з ласки нашої

Афінянином ставши, забажав собі

Ковбас аттичних, тож просив у батенька

Допомогти вітчизні, й той під мухою

Дав слово надіслать вам стільки воїнів,

150 Що скажете: не військо — сарана повзе.

Дікеополь

Хоч ріж мене на місці, — не повірю в те.

Брехня, та й годі!.. Окрім сарани хіба.

Теор

Щонайгірніше плем'я, слава Фракії

Прийшло вам на підмогу.

Дікеополь

Ясно, ясно вже.

Окличник

Сюди, фракійці, нездоланне воїнство!

Входять фракійці.

Дікеополь

Це що за лихо?

Теор

Одоманти, воїни.

Дікеополь

Які ще одоманти? Чи не ти, бува,

Те військо нижче пупа обчикрижив так?

Теор

Пусте! Ви дайте денно зо дві драхми їм —

160 і сараною вкриють всю Беотію.

Дікеополь

Кому дві драхми денно? Голопуцькам тим?

Ото вже застогнав би корабельний люд,

Афін опора!

Фракійці тим часом крадуть у нього часник.

Ой-ой-ой! Ой лишенько! [28]

Амфітей

Приніс, аякже, три сорти для вибору.

Надпий собі спочатку п'ятирічного.

Дікеополь надпиває з першої пляшки.

Дікеополь

Тьху!

Амфітей

Що, не до вподоби?

Дікеополь

Поганенький щось:

190 Смердить смолою, кораблями свіжими.

Амфітей

Запий десятирічним, чей смачніший він.

Дікеополь надпиває з другої пляшки.

Дікеополь

І цей не кращий: віддає посольствами —

Застоявсь, певне, як і ті союзники.

Амфітей

Тепер візьмися до тридцятирічного

На морі й суходолі.

Дікеополь п'є з третьої пляшки.

Дікеополь

Діонісе мій!

Нектару запах чую, смак амбросії!

Не тхне пайком триденним і не булькає,

А так і каже: "Йди, куди бажання є".

Його приймаю, узливаю, п'ю його,

гоо Начхавши на ахарнян. Хай їм грець усім!

І йду вже, вільний, не на війни, злигодні,

А в поле, святкувати Діонісії.

(Виходить).

Амфітей

Я ж від ахарнян далі утікати му.

(Втікає). [30]

ПАРОД

Вулиця в Афінах. Вбігають розгнівані старі ахарняни.

СТРОФА I

Провідця першої половини хору

Гей, біжи за ним, хто може, в перехожого питай,

Чи не бачив, чи не знає, де втікач — найти його

Нам для міста конче треба, гей, скажіть,

скажіть мені.

Де подівсь той мирносець, у який він бік шмигнув?

Перша половина хору

Зник з очей

той втікач!

Слід простиг. Ой, біда!

210 Вік не той,

сил нема.

В молодості вихором з кошем вугілля,

Повним вщертъ,

так я біг,

Так я мчав,

що й Фаіл-

Скороход

порожнем

Не встигав,

Ледве плівсь.

Зникнути тоді вже мирносець не зумів би, звісно.

Легко та безкарно так, їй-богу, не ушився б він.

АНТИСТРОФА I

Провідця другої половини хору
А тепер, коли у мене, бач, коліна вже тремтять
220 І підкошуються ноги в Лакратіда-дідуся, —
Дременув, але догнати мусимо його, щоб він,
Втікши, з нас, ахарнян літніх, не глумився опісля.

Перша половина хору

Зевсе наш

і боги!

Лиходій

підлий цей [31]

Тайкома

мир уклав

З ворогом! До нього пломеню гнівом.

Він мені

дасть одвіт

За поля,

Стоптані,

230 Спалені:

гострий кіл

Вб'ю йому

в тіло я!

Помсти не unikне цей злочинець,

щоб не думав більше

Наші виноградники витоптувати, нищити.

Провідця першої половини хору

То в погоню, з пильним оком, з каменякою в руці

З краю в край біжіть, аж поки не піймається втікач!

А тоді вже каменяки і кийки пускайте в хід!

Дікеополь

(за сценою)

Тихо! Всі благоговійте!

Провідця другої половини хору

Гей, тихіше! Чи не чули? Вже почав

молитву хтось.

Ось він, той, кого шукаєм! Гей, з дороги всі, сюди!

240 Глянь, він близько вже. Здається, хоче

жертву принести.

З дому виходить Дікеополь з жінкою, дочкою і рабами.

Дікеополь

(за сценою)

Тихо! Всі благоговійте!

Пройди вперед ще трохи, дочко, з кошиком.
Ти, Ксантию, пряміше й вище фал тримай.
Постав свій кошик, дочко. Починаємо.
Дочка
А ти подай, матусю, черпака сюди.
Підливою поллю ще пирога твого. [32]
Дікеополь
Вже все на місці. Не гордуй приносом тим,
Владарю Діонісе, і прийми його
Від мене й мого дому. Нам дозволь за те,
250 Щити повикидавши, на полях своїх
Це свято Діонісій славно справити.
Хай мир тридцятилітній посприяє нам.
Неси свій кошик, дочко. Та гарненько йди,
Дарма що пусто в шлунку. Заживе ж отой,
Кому дітей наплодиш, що під досвіток
Повітря в хаті, як і ти псуватимуть!
Ну, йди, гляди лиш: як в юрбі притисне хтось, —
Дівочого віночка не позбудься там.
Ти, Ксантию, за нею крокуватимеш,
260 За фал відповідаєш: опускати не смій.
Я — вже за вами з піснею фалічною,
А ти з покрівлі, жінко, поглядай да нас.
Похід іде через оркестру. Дікеополь співає.
Фалесе, Вакха спільнику,
Що з ним гуляєш ніч у ніч,
Розпуснику! Як радо я
По шостім році знову тут,
В своїм селі, молюсь тобі,
Уклавши мир для себе лиш,
Турбот позбувшись, війни
270 І Ламаха позбувшись!
Фалесе, гей, Фалесе, чи не краще то
Фракіянку, рабиню Стрімодорову
Гарненьку, в лісі підстерігши з хмизом, враз
Обнять її,
притиснути,
На землю впасти,
Фалесе мій!
То пий-гуляй же з нами, а над досвіток
Ще на похмілля мирний келих вихилиш,

А щит тим часом хай висить над вогнищем.

Хор кидається на Дікеополя.

Корифей

280 Ось він, утікач, той самий!

Кидай, кидай, кидай, кидай!

Бий цього негідника!

Бий його! Бий його! [33]

СТРОФА II

Дікеополь

Що таке? Геракла ради, не розбийте глечика!

Перша половина хору

Поб'ємо тебе камінням, чув чи ні, мерзотнику!

Дікеополь

А за що, скажіть, шановні дідусі-ахарняни?

Перша половина хору

Ще й питаєть

смієш ти,

Покидьку?

Де ж твій сором?

290 Батьківщини зраднику, єдиний ти

з нас усіх

З ворогом погоджуєшся й дивишся

в очі нам?

Дікеополь

Хоч умови тої згоди звольте вислухати ви.

Перша половина хору

Нам тебе

вислухати? —

Град каміння

покладе

Край тобі!

Дікеополь

Що ви, що ви! Схаменіться, дайте слово вимовить.

Перша половина хору

Плач — не плач —

все дарма:

Слухати тебе не стану,

Ти мені —

Сіллю в оці,

300 Ти для мене —

сам Клеон.

Ремнів з нього
я наріжу
Та й оддам
вершникам. [34]

Корифей
Довго слухати не стану я базікання твого:
Мир з лаконцями уклав ти — то й поплачуйся тепер.

Дікеополь
Ви лаконців не чіпайте, краще ось послухайте,
Люди добрі, чи уклав я справедливо мир, чи ні.

Корифей
Справедливість — і лаконці?.. Це вже ти заговоривсь:
їм же чхати на присяги, на довір'я, на богів!

Дікеополь
Натякни лиш на лаконців — ми на лайку мастаки,
310 Хоч не всіх поневірянть тих ми зазнали через них.

Корифей
Як не всіх? Агей, брехуне, ти ще смієш в очі нам
Отакі слова казати? Ні, пощади й не проси!

Дікеополь
А таки не всіх, кажу я, й доведу вам, що й вони,
Ті лаконці, натерпілись, мали кривду, й не одну.

Корифей
Що таке? Від слів тих, вірте, прямо дрож мене бере.
Як ти смієш перед нами ворогів оправдувать!

Дікеополь
Що ж, коли кажу неправду й видаюсь вам брехуном, —
Говоритиму, схиливши на колоду голову.

Корифей
Гей, для чого ж те каміння, земляки, в руках у нас?
320 Розмалюймо на червоно, друзі, бовдура цього!

Дікеополь
Гнів, яким ви спалахнули, геть вам розум закоптив. [35]

О ахарняни, невже ж то слухать ви не будете
Слів моїх?

Корифей
Авжеж не будем.

Дікеополь
Значить, тут
і смерть мені!

Корифей

Щоб я слухав? Ні! Нізащо!

Дікеополь

Схаменіться,

дідусі!

Корифей

Знай, загинеш тут на місці.

Дікеополь

Зараз ви

на інший лад

Заспіваєте, як друзів наймиліших вам уб'ю.

Як заложників їх маю — от і підуть всі

під ніж.

Корифей

Що це значить? Може, й справді тут якась біда грозить

Нам, ахарнянам, а може... може, там дитя чие

330 Він притяг до свого дому? Щось він дуже смілим став.

Дікеополь виносить із дому кошик з вугіллям

і піднімає над ним ніж.

Дікеополь

Що ж, як хочете, жбурляйте, та того я вб'ю-таки.

Хто з вас дбає про вугілля, зараз я побачу це.

Корифей

Горе! Кошик цей — земляк мій, з одного ми дему з ним.

Не роби того, благаю, не роби, молю тебе! [36]

АНТИСТРОФА II

Дікеополь

Що ж, кричіть. Тепер-то я вже не бажаю

й чути вас.

Друга половина хору

О невже, невже загине кошик цей, мій побратим?

Дікеополь

А мене, мене ти слухав, як просив я і благав?

Друга половина хору

Що ж давай,

розкажи.

Ми тебе

слухаємо,

340 Як з лакедемонцями здружився ти,

Знюхався,

Кошичка улюбленого я під ніж

Не віддам.

Дікеополь

Ви спочатку все каміння повитрушуйте з плащів.

Друга половина хору

Ось, поглянь:

камені вже

витрушені.

Тож і ти

ніж одкинь.

Дікеополь

Може, ще хтось каменюку під полою приховав?

Друга половина хору

Ось вони,

як один,

глянь, на купу витрушені.

Нас не муч

видумками,

хитрощами —

ніж одкинь!

Ось під вітром

поли наші [37]

лопотять —

маються.

Дікеополь

Ага, таки притихли, а то мить іще, —

350 Й коли б отак дуріли по-ахарнському,

Парнеського вугілля б ви позбулися.

А клятий кошик з переляку сажаю

Мене намазав, наче каракатиця.

Біда, коли глупота вдарить в голову:

Хапають каменюки, щось викрикують,

Розумного й не чують. Ось і я хотів

Сказати про лаконців, що на думці мав,

Поклавши на колоду свою голову, —

А головою дорожу я все-таки.

СТРОФА III

Перша половина хору

360 Де ж колода ця?

Ну тягни ж її.

Ми ждемо тепер,

що казатимеш

Ти, дурисвіте.

Я й сам знати б рад,
Як повчати нас,
дурню, будеш ти.
Провідця першої половини
хору
Ну що ж, тягни колоду й, мов осуджений,
Як сам постановив ти, промовляй до нас.
Дікеополь викочує з двору колоду.
Дікеополь
Ну ось колода, гляньте, люди, он яка,
А ось який промовець, мов мізинчик той.
Але не бійтесь, хитрувать не думаю,
370 Хоч і тремчу весь! Я-то добре знаю вже
Селянську вдачу: їм, як дітям, радісно,
Коли якийсь базіка щедро хвалить їх
І місто їхнє, хоч би й незаслужено.
Тоді й брехня їм видається правдою.
Але й старих я знаю: їм не терпиться
Когось дійняти до живого вироком. [38]
Мене торік самого мав загнати вже
Клеон до гробу — все через комедію:
Притяг мене до ради й ну блювати там
380 Мені брехнею в очі, лютий, в піні весь,
Мов Кіклобор у повінь, так що, тямлю я,
З отих помийів ледве-ледве випірнув.
Отож дозвольте, поки мову мовити,
Вдягти найгірший одяг на всяк випадок.
АНТИСТРОФА ІІ
Друга половина хору
Ти що? Крутиш вже?
Кинь ті видумки!
Дарма гаєш час.
Чуб Гієроніма
Густий-прегустий
мерщій випроси,
390 Стань невидимим —
ось рятунок твій.
Скоріш пригадуй хитрощі Сізіфові,
Бо відсіля так легко не втекти тобі.
Дікеополь
Ну що ж, пора кріпитись, як ніколи ще:

До Евріпіда доведеться рушити.

(Стукає в двері).

ЕПІСОДІЙ ПЕРШИЙ

Дікеополь

Гей, рабе!

Раб

Хто там?

Дікеополь

Чи хазяїн дома твій?

Раб

І так, і ні. Розумний — не здивується.

Дікеополь

(сам до себе)

І так, і ні? Щось дивно... [39]

Раб

Що тут дивного? —

Душа пісні складає хтозна-де тепер,

Не дома, тобто; сам же — дома, високо

400 Трагедію він творить.

Дікеополь

О блажен той муж,

У кого на хазяйстві навіть раб мудрець!

(До раба).

Поклич його.

Раб

Не можу.

Дікеополь

Спробуй все-таки.

Я, бач, упертий, буду в двері гримати.

Гей, Евріпіде, Евріпідоньку!

Якщо ти смертних слухав, то й мене почуй.

З Холлід я, Дікеополь, тебе кличу тут.

Евріпід

(ізсередини)

Не маю часу.

Дікеополь

Спустися.

Евріпід

Ні, не можу.

Дікеополь

Ну, а все-таки.

Евріпід

Ну що ж, хіба спущуся — сходить ніколи.

За допомогою театральної машини повертається декорація,
і видно кімнату, де, лежачи на постелі, складає трагедію Евріпід.

Довкола — театральні маски, одяг, усяке начиння.

Дікеополь

410 Гей, Евріпідє! [40]

Евріпід

Що там?

Дікеополь

Хоч на ноги стань,

Як твориш. Хай один хоч, не кульгаючи,

Герой твій ходить. Дай мені з трагедії

Якоїсь лахманини. Ти ж дідів одних

У світ пускаєш. Глянь, прошу навколішках —

Лахміття дай із драми найстарішої:

Промова довга перед хором жде мене,

Скажу якусь дурницю — голова злетить.

Евріпід

Чи те лахмання, у яким Еней старий,

Убогий, нещасливий виступав колись?

Дікеополь

420 Ні, не Ойнея. Є ще жалюгідніше.

Евріпід

То, може, лахи Фенікса, сліпця того?

Дікеополь

Був інший хтось у тебе, ще нужденніший.

Евріпід

Якого ж лаття, чоловіче, ще тобі?

Про Філоктета думаєш злиденного?

Дікеополь

О ні, був інший, незрівнянно вбогіший.

Евріпід

Беллерофонт кульгавий теж у мене мав

Смердюче дрантя. Ти про нього думаєш?

Дікеополь

Ні, не про нього, хоч і він каліка був,

Зухвалець, і базіка, і прошак нудний.

Евріпід

430 Ах, Телефа-місійця! [41]

Дікеополь

Тьху! Згадав-таки!

Його, його ганчір'я подаруй мені!

Евріпід

Гей, рабе, принеси-но руб'я Телефа.

Лежить воно десь зверху, на Фієстовім,

Там же й Іно є шмаття.

Раб

Бачу. Ось воно.

(Подає Дікеополеві).

Дікеополь

О всевидющий Зевсе, наскрізь бачиш ти,

Вдягни ж мене, як можеш, найнужденніше.

(До Евріпіда).

Якщо цей мотлох ти зичливо дав мені,

То хай вже цілість буде: подаруй іще

Місійську шапку, щоб укрити голову.

440 Я нині мушу жебраком прикинутись:

Собою бути — іншим видаватися.

Щоб глядачі пізнали з перших слів мене,

А ті, що в хорі, — щоб zostались дурнями.

Тоді ще я словами посміюся з них.

Евріпід

Бери. Тонкий і мудрий, бачу, задум твій.

Дікеополь

Щасливий будь, а Телеф... Ні, мовчатиму,

В мені промова, чую, визріває вже.

Ще б костура якого — й до побачення.

Евріпід

(даючи палицю)

Бери й покинь ворота твердокамінні!

Дікеополь

450 О серце, бачиш, як з двора женуть мене!

А я того, й того ще, і того хотів.

Тож причепись, уприся, докучай йому. [42]

Дай кошик надгорілий від світильника,

О Евріпіде.

Евріпід

Що ж ти з ним робитимеш?

Дікеополь

Та так, нічого. Варт би мати все-таки.

Евріпід

Це вже зухвальство! Геть-но,
геть з очей моїх!

Дікеополь

Гай-гай... Щастя тобі так само, як і матері.

Евріпід

(даючи йому дірявий кошик)

Ну геть же, геть од мене!

Дікеополь

Ще одну лиш річ

Прохаю в тебе: глечик дай надщерблений.

Евріпід

460 Візьми і йди вже! Гість такий — то нудь одна.

Дікеополь

(до себе)

А сам він скільки люду міг занудити!

Прошу востаннє, Евріпідє, милий мій, —

Дай отой глечик, що заткнутий губкою.

Евріпід

Зруйнуєш, чоловіче, всю трагедію!

Візьми і забирайся!

Дікеополь

Йду вже, йду тепер.

(Виходить).

Чекай... О горе! Ще забув я річ одну,

Потрібну до зарізу, Евріпідоньку.

Візьму її швиденько — і нема мене:

Зела сухого дай мені до кошика. [43]

Евріпід

470 Кінець. Бери вже. Прощавай, трагедіє.

Дікеополь

Ну все, пішов я. Бачу й сам, що надто вже

Терпінням величавим зловживає я смів.

(Повертається знову).

Пропав, пропав я! Річ якнайважливішу

Забув узяти. Милий Евріпідоньку,

Найкращий, найсолодший! Бий тут грім мене,

Коли до тебе просьбу мав би ще якусь,

Крім однієї, справді вже останньої:

Капусту дай ще, попроси у матері.

Евріпід

Це насміх. Зачиніте ж двері ковані!

Театральна машина повертається.

Дім Евріпіда зникає.

Дікеополь

480 О серце, без капусти йти доводиться.

Чи відчуваєш, на яку борню йдемо,

Поклавши за лаконців заступитися?

Вперед же, серце! Ось уже й мета близька.

Ти що? Снаги ж у тебе Евріпід улив

Доволі, тож кріпися, серце втомлене.

Туди прямуй-но, там, сміливо голову

Приклавши до колоди, чесно все скажи.

Сміліш! Тобою, серце, я захоплений.

Хор

Ну що скажеш нам?

490 І що вдієш тут?

Згубив сором ти,

згубив совість ти:

Для міста, у заставу давши голову,

Один-єдиний смієш всім перечити,

та ще й кирпичу гнеш?

Давай, починай!

Ти ж сам — чи ж не так?

Просив слова в нас. [44]

ЕПІСОДІЙ ДРУГИЙ

Дікеополь

Ви, глядачі, не дуже ображайтесь тим,

Що я, жебрак останній, до промови став

У справах міста, і то де? В комедії.

50° Та доля правди не чужа й комедії.

Незвично, але чесно говоритиму.

Цим разом не засудить і Клеон мене,

Що при гостях на край свій наговорюю.

На цім Ленеїським святі нині — ми лише.

Гостей немає. Не ідуть з податками,

Й союзників не видно. На виставі цій

Лиш ми зібрались, чисті, пересіяні.

Метеки — це полова, сміття міст вони.

Щодо лаконців, знайте: їх ненавиджу.

510 Хай Посейдон Тенарський добре струсить їх,

Ще й крівлі їхні звалить їм на голову.

І в мене всенький виноградник стоптано.

Але скажіть-но — тут свої лиш, друзі всі, —
Чому лише лаконців звинувачуєм?
І серед нас не мало — я не місто все
На думці маю, чуєте, не місто все —
Людців облудних, підлих, шахраїв отих,
Лукавих, віроломних, що на все ідуть
І пильно слід мегарця скрізь винюхують!
520 уГЛедять поросятко, зайчєня малє,
Часник, чи пучку солі, чи гарбуз який —
І все доносять: "Ось товар мегарський там".
Та це дрібниці, так вже повелось у нас.
А ось в Мегарах наші хлопці, п'яні вже,
Якусь Сімефу-дівку потягли собі.
Мегарці знов, скипівши, їм у відповідь
В Аспасії повій аж двоє викрали.
Так почалася та гризня між еллінів,
А винні... три повії. І Перікл тоді,
530 Мов олімпієць, потрясав Елладою,
Пройнявшись гнівом, блискав і громи метав.
Уклав закони, мов пісні при келиху:
"Мегарців гнати з ринку — так покладено —
З морів і суходолів, і країв усіх".
Мегарці, врешті, ледь живі од голоду, [45]
Лаконців просять відмінити рішення,
Що через тих розпусниць були прийняті.
І нас благали — й ми не пожаліли їх.
Тоді вже всі почули, як щити дзвенять.
540 Даремно, скажуть. Але що ж лишалось їм?
Коли б ото лаконець на човні малім
Серіфцеві шуліку чи щеня відняв,
Усиділи б ви дома? Шкода й думати! —
До моря з триста суден постягали б ви —
І потонуло б місто в гамі воїнів,
У криках трієрархів. Там платню дають,
Там кораблі лаштують і оздоблюють,
Усе гуде, вирує, ходить ходором,
Пайки вже ділять, міхи закуповують,
550 Вінки, флейтистки, оселедці, ляпаси,
Там весла стружуть, молотками грюкають,
Сюрчать, свистять ріжками, грають сурмами.
Таке б ви заварили.

Чи ж не так-ото
І Телеф учинив би?
Дурні, дурні ви!
Провідця першої половини
хору
То ти й насправді, пакосний негіднику,
Брудний жебраче, хочеш тут повчати нас
І смієш насміхатись із донощиків?
Провідця другої половини
хору
560 Клянуся Посейдоном, все, що каже він, —
Одна лиш правда. Я брехні не чую тут.
Провідця першої половини
хору
Як правда, то тим більше, — хай мовчить собі.
Йому ця смілість нині боком вилізе.
(Підбігає до Дікеополя).
Провідця другої половини
хору
Гей, ти, на місце! Спробуй лиш торкни його —
То пожалієш тут же, що до бійки ліз.
Зчиняється бійка. [46]
Перша половина хору
Агей, Ламаху!
Сюди, друже наш!
Метни іскрами,
Посій страх кругом!
570 Агей, вояки, гей, воєначальники!
Сюди, сюди до мене. Я в оточенні!
ЕПІСОДІЙ ТРЕТІЙ
Зі свого дому в повному озброєнні виходить Ламах.
Ламах
Це відкіля долинув битви відгомін?
Куди спішити? На кого страху нагнать?
Дікеополь
Героє пишногривий, закитичений...
Перша половина хору
(вказуючи на Дікеополя)
Отой негідник вже давненько, Ламаху,
Паплюжить наше місто і ганьбить його.
Ламах

То ти на це спромігся, ти, обідранцю?

Дікеополь

Пробач, герою славний, не зважай на це,

Коли селяк убогий щось не так сказав.

580 А що казав ти?

Дікеополь

Вже забув.

Ламах

Та як це так?

Дікеополь

Від зброї слабне пам'ять і нудить мене.

Відсунь, відсунь хоч трохи те страховище.

(Показує на щит). [47]

Ламах

(кладе щит)

Ну ось.

Дікеополь

Переверни ще вниз Горгоною.

Ламах

Поклав.

Щит, покладений опуклою стороною вниз, нагадує плювальницю.

Дікеополь

(нахилившись над щитом)

Одну пір'їну дай ще з китиці.

Ламах

Бери.

Дікеополь

А ще підтримай мені голову,

Бо на блювоту зводить! Це од китиць тих.

Ламах

Пір'їною блювоту викликатимеш?

Це з китиці пір'їна!

Дікеополь

А скажи мені,

Чи не з індика вискуб ти пір'їну цю?

Ламах

590 Загинеш, дурню!

Дікеополь

Гинути й не думаю.

Тобі це не під силу. Заперечуєш?

Ну що ж, коли ти збройний, то зг'валтуй мене.

Ламах

Перед вождем, жебраче, так злословити?

Дікеополь

По-твоєму, жебрак я? [48]

Ламах

Ну, а хто ж іще?

Дікеополь

Хто? Чесний громадянин, а не вискочень:

Війна — й мене до війська зараховують,

Війна — тобі платню вже нараховують.

Ламах

Мене ж обрали...

Дікеополь

Три зозулі кукнули.

А мир уклав я, бо таке вже зло бере,

600 Як посивілі на війну шикуються,

А ти й подібні бевзні, де ви, де тоді? —

Ті, Тизамени, Гіппархідопідлії, —

Чкурнули і послами вже у Фракії,

А ті — в Хареті, інші — у Хаонії.

Геретотеодори, Діомейхвальки —

У Камарині, в Гелі, в Сміхогороді.

Ламах

І їх обрали...

Дікеополь

А чому пішло вже так,

Що вигідна посада вам трапляється,

А тим ніколи?

(Звертається до одного з ахарнян).

Маріладе, сам скажи:

610 Ти он посивів, а послом хоч раз бував?

Марілад заперечливо хитає головою.

От бач, а розторопний, працьовитий він.

А ти, Дракіле, ти, Прініде, й інші з вас

Бували, може, в Персії, в Хаонії?

Всі заперечливо хитають головою.

Ну от. А Ламах був там. І Кесірій був.

Хоч за борги недавно власні друзі їх

За двері викидали, наче сміття те,

Що то під вечір з хати за поріг летить. [49]

Ламах

Народна владо! Це вже годі стерпіти!

Дікеополь

Ну, звісно, як не буде грошей в Ламаха.

Ламах

620 Усім пелопоннесцям оголошую

Війну нещадну. Де б лише не стрівув їх,

На морі й суходолі, — скрізь каратиму.

(Заходить в свій дім).

Дікеополь

А я пелопоннесцям оголошую

І жителям Мегари та Беотії:

Торгуйте всі зі мною, а не з Ламахом.

(Виходить).

ПАРАБАСА

Корифей

Переміг чоловік той словами мене й заохотив народ наш до миру.

Тож одкиньмо плащі й легконогим гуртом затанцюймо на лад анапестів.

З того часу, як хором комічним поет, наш провідця, керує на сцені,

Ще ніколи він сам не приходив сюди, щоб умінням своїм хизуватись.

630 Та театр очорнили його вороги серед вас, легковірних афінян:

Непристойно, мовляв, насміхається він у комедії з міста й народу.

Отже, вам, легковірним, сьогодні поет хоче слово в свій захист сказати,

Добре знаючи те, що для міста свого не одне він зробив добродійство.

О коли б не поет, то давно б уже ви потонули в хвальбі чужоземців.

Не радійте — він радив — чужій похвальбі, будьте пильними в справах державних. [50]

А, було, хитромудрі союзні послы, аби лиш туману напустити,

Називали фіалковінцевими вас, ну а ви на слова ті відразу

Аж сопіли від радості, дерли носи, ледь торкаючись лави задами.

А буває й таке, що підлиза меткий промовляє: "Блискучі Афіни!"

640 Геть усе ви готові оддати тому, хто згадав вам про блиск... оселедців,

Поступаючи так, має нині поет не одну перед вами заслугу,

Ще й про владу народну не раз говорив, як в союзних містах вона править,

Ось тому, коли з різних окраїн послы вам нестимуть належну данину, —

Так і знайте: не терпиться бачити їм найславнішого в світі поета,

Що афінянам зважився правду гірку прямо в очі відверто сказати.

І далеко світами та слава пішла про нечувану смілість поета,

Так що перський володар, спартанських послів у своєму приймаючи царстві,

їх докладно випитував спершу про те, хто на морі хазяїн між греків,

А потому — кого серед греків поет найчастіше корить і картає.

650 Ті, на кого він сварить, — володар сказав, — стануть кращими, люди з них будуть.

На війні ж ворогів подолають лиш ті, в яких він за порадника буде".

Ось тому-то спартанці настирливо так закликають вас нині до миру.
Повернути Егіну бажають вони, але йдеться не тільки про острів:
їх не так, може, й острів цікавить, як те, щоб із ним захопити поета.
Та глядіть, не віддайте нікому його: сміючись, він казатиме правду.
Не одну ще розумну пораду вам дасть, щоб щасливими справді були ви.
Не втішатиме грішми, ні словом масним, ані блиском пустих обіцянок, [51]
Ні підленьким крутіством, ні злудою, ні, — добрим ділом і словом хорошим.
А Клеон... ну що ж — хай своїм живе:

660 Хай сплітає обман, хай пастки кладе.

Справедливість, добро — мої спільники.

З ними в бій іду, й не закинуть мені,

Що від міста свого одрікаюсь я,

Бо не з тих я людей, що негідник той.

ОДА

Перша половина хору

Гей, сюди, злинь до нас,

Музо сіл і полів!

Запал свій, порив свій

Вилий нам піснею.

Над вогнем — іскор сніп.

Міх сопе, дмухає,

Рибка на пательні у підливі зарум'янена

Смажиться — потріскує, і хліб уже вимішують.

670 Тож прихось, не барись.

Ми давно ждем тебе,

Музо життєрадісна і пристрасна,

Серце нам

Запали

Піснею!

ЕПІРРЕМА

Провідця першої половини

хору

Ми, діди, сьогодні в гніві; ми до міста чуєм жаль.

Чи ж не ми ще юнаками кров лили в боях морських,

І таку подяку маєм, хліб такий на схилі літ?

Сивих, немічних, похилих, ще й під суд оддаєте

680 На потіху тим хлопчиськам, жовтодзьобим риторам?

Що ми нині? Пучка духу, ледь живі, напівглухі.

Посох цей — опора наша, Посейдон — наш опікун.

Ледве плямкаючи ротом, стоїмо перед судом,

На біду й сльозяться очі — вже й не суд, а мла якась.

А промовець не вгаває, так і сипле, мов з мішка,
Хитромудрими словами, заганяє нас у кут.
Раз у раз дає питання, ловить нас у сіті слів, [52]
Ось Тіфона рве, шматує, душу всю вимотує.
Він же мимрить щось під носом і, осуджений таки,
690 йде додому, стріне друга й нарікає, сльози лле;
"Наскладав було на гріб я — суд проклятий все зідрав".

АНТОДА

Друга половина хору
Чи ж не гріх, не ганьба
дідуся сивого
На суді мучити?
Він не раз у боях
Піт жаркий витирав
на чолі мужньому,
Край свій захищаючи на полі Марафонському.
О, під Марафоном ворогів колись гонили ми!
А тепер гонить нас,
і то хто? Дурень цей
Гонить, переслідує, замучує,
700 Що на те
Скажеш ти,
Марисію?
Провідця другої половини
хору
Чи годиться це, щоб літній і поважний Фукідід
Пропадав у тому суді, мов у скіфському степу,
Щоб синок Кефісодема так обплутував його?
Я аж плакав з люті й жалю, дивлячись, як бовдур той,
Скіфський найманець, крутив ним, дідусем, туди й сюди.
О коли б то Фукідіду та й не ті роки тепер, —
Ну тоді усій Ахеї він такого б не простив,
Аз десяток тих Еватлів заразом би він поклав.
Лук напнувши, перебив би він усю рідню його,
Лиш гукнув би, — полягло б там десять тисяч лучників.
А якщо заповзялись ви сон псувати дідусям, —
Хоч змініть порядок суду, розгляд справ хоч розділіть:
З дідусем — дідусь беззубий хай говорить на суді, [53]
З молодим же — товстозадий балакун Алківіад.
І надалі хай так буде: хай всі вирoki у нас
Дідусеві дід виносить, молодому — молодий.

ЕПІСОДІЙ ЧЕТВЕРТИЙ

З дому виходить Дікеополь. В руках у нього — три батоги.

Дікеополь

Ось межі мого ринку. Можуть вільно тут

720 Усі пелопоннесці, беотійці всі

І всі мегарці різними товарами

Зі мною торгувати, лиш не з Ламахом.

Наглядачами ринку згідно з жеребом

Три батоги лепрейські нині обрано.

Донощикам з'являться — заборонено,

Підлиз усяких — це також стосується.

Стовпа ще треба вбити з договором тим, —

Ось тут найкраще, — щоб усяк читати міг.

(Заходить у дім).

Появляється мегарець з двома дівчатками.

Мегарець

Вітай, афінський ринку, наша радосте!

730 Стуживсь я за тобою, мов за матір'ю.

(До дівчаток).

Ну, ворухіться, кляті, ну, бідо моя!

Скрізь нишпорте, мо', кусень хліба знайдете.

А покрутіть-но, поміркуйте шлунками,

Чи вас продати, чи морити голодом?

Дівчата

Продай, продай нас!

Мегарець

Я й сам не проти, та чи є купець такий,

Що вас придбав би на здорову голову?

Є спосіб! По-мегарськи піддурю його:

Як поросят продам вас. Лиш копитця ті

740 Вдівайте хутко, щоб одразу бачили,

Що мати ваша — це свиня, й не будь-яка.

А вернетесь додому — на той раз уже, [54]

Клянусь Гермесом, з голоду попухнете.

Ще рильця поросячі надягніть собі.

Тепер до міха, гайда!

Зодягає двох дівчаток і саджає їх у мішок.

Та кричіть-но там

На ціле горло, рохкайте і хрюкайте,

Як поросята під ножом на вівтарі.

А я гукну тим часом Дікеополя.

Гей, купиш поросятко, Дікеополе?

З дому виходить Дікеополь.

Дікеополь

750 Ти хто, мегарець?

Мегарець

Так. Поторгувать прийшов.

Дікеополь

Ну як там справи?

Мегарець

Добре. Голодуємо.

Дікеополь

(дивиться на міх)

Не зла музика. Ще й флейтист би здався тут

А, крім голодування, що ще робите?

Мегарець

Та так, усяке... Ось як я ішов сюди,

В мегарській раді всі ламали голови

Над тим, як би то швидше місто знищити.

Дікеополь

Полегшає вам скоро.

Мегарець

Та пора б уже.

Дікеополь

Такі-то справи... Ну, а хліб почім у вас?

Мегарець

В нас хліб дорогоцінний, як боги самі. [55]

Дікеополь

760 А сіль тут маєш?

Мегарець

Сіль? Вона ж у вас тепер.

Дікеополь

Часник, напевно, маєш?

Мегарець

Ха, сказав таке!

Ви ж, як ті миші польові, прете на нас

І всі поля кілками, знай, дірявите.

Дікеополь

Так що там в тебе?

Мегарець

(розв 'язує міх)

Та жертівні свинки тут.

Дікеополь

Оце товар! Показуй.

Мегарець

Лиш оближешся.

Такі пухкенькі, гарні... Та вже сам дивись.

Дікеополь

(приглядається до поросятка)

Це що за диво?

Мегарець

Порося, клянусь тобі.

Дікеополь

Та що ти? Звідки?

Мегарець

Та з Мегар, а звідки ще?

їй-богу, поросятко.

Дікеополь

Щось не віриться... [56]

Мегарець

770 і де такий ти взявся, недовірливий?

Так об заклад побиймось: глечик солі дам,

Якщо це місце, що взялось щетинкою,

Не поросятком зветься серед еллінів.

Дікеополь

Хіба в людини...

Мегарець

Ну, а я й кажу про те.

Моя робота. Ти гадав, чиє воно?

Послухай, що за голос.

Дікеополь

Що ж, послухаю.

Мегарець

Ану захрюкай, свинко, обізвись до нас.

Мовчиш? Чекай-но, кляте, віднесу тебе

Назад, клянусь Гермесом, до Мегар твоїх.

Дівчатка

780 Хрю-хрю...

Мегарець

А що, не свинка, скажеш?

Дікеополь

Нині свинка це,

А підгодуєш трохи, років зо три ще...

Мегарець

В усім, будь певен, дорівняє матері.

Дікеополь

Та жертви з них не вийде.

Мегарець

Та чому ж би то

їх жертвувать не можна?

Дікеополь

Бо без хвостика. [57]

Мегарець

То байка, бо мала ще. Не оглянешся —

Коли товстий, червоний хвіст їй трапиться.

Бери на відгодівлю — не жалітимеш.

Дікеополь

Ну й схоже в них те місце!

Мегарець

Бо пішли вони

790 Від того ж батька і тієї ж матері.

А ще як трохи згрубне й обросте як слід, —

Прекрасну жертву Афродіті матимеш.

Дікеополь

Для Афродіти — свинка? Ще образиться.

Мегарець

Ти так гадаєш? Саме їй і жертвують,

Бо м'ясо свинки, як рожном проб'єш його, —

Найкраще, найсолодше, найприємніше.

Дікеополь

Ну, а самі, без мами, вже їдять вони?

Мегарець

Клянусь тобі, вже й батько не потрібен їм.

Дікеополь

А чим їх пригощаєш?

Мегарець

Що даси, з'їдять.

800 д ти спитай їх.

Дікеополь

Свинко, свинко!

Дівчатка

Хрю-хрю-хрю.

Дікеополь

А жолуді їсте ви? [58]

Дівчатка

Хрю-хрю-хрю-хрю-хрю.

Дікеополь

А висушені фіги?

Дівчатка

Хрю-хрю-хрю-хрю-хрю.

Дікеополь

То ви й до фіг охочі?

Дівчатка

Хрю-хрю-хрю-хрю-хрю.

Дікеополь

Згадав лиш їм про фіги — горло, бач, деруть.

Гей, винесіть хто-небудь фіги сушені,

Чи будуть їсти свинки.

Раб приносить фіги.

Ну й сміховина!

Ти глянь, як уплітають, аж луна іде.

Звідкіль вони, ти кажеш, з Голодонії?

Мегарець

Чекай, одної фіги не помітили

810 Якимось чудом — хоч одну я з'їм собі.

Дікеополь

Таку худібку гріх було б прогавити.

То як їх ціниш? Говори, сторгуємось.

Мегарець

Он ту за в'язку часнику віддам тобі.

За другу — мірку солі, та й розійдемося.

Дікеополь

Ну, згода! Почекай тут.

(Заходить у дім).

Мегарець

Діло йде-таки!

Гермесе, опікуне торгу, дай мені

Ще й жінку так пустити разом з матір'ю. [59]

Входить Донощик.

Донощик

Ти звідки?

Мегарець

Я з Мегари. Зі свиньми прийшов.

Донощик

Ага, попався! Донесу, що свині ті —

820 З ворожого нам краю. Ти ж — вивідувач.

Мегарець

Ось де початок лиха, корінь зла всього.

Донощик

Ти ще заплачеш нині! Ну, даєш мішок?

Мегарець

Схопив мене донощик, Дікеополь!

Дікеополь

Донощик? Де він? Гей, наглядачі мої,

Вкажіть йому, де вихід, язикатому.

Чому наосліп, без огню, никаєш тут?

(Бере до рук батіг).

Донощик

Я ж ворогів шукаю.

Дікеополь

Ох, жалітимеш,

Як не чкурнеш найдалі! Там шукай собі.

Мегарець

Це справжнє лихо для Афін — людці такі.

Дікеополь

830 Кріпись, мегарче! Ось тобі за свинок цих

Часник і мірка солі, як умовились, —

І йди щасливо.

Мегарець

Та яке там щастя в нас! [60]

Дікеополь

Ну що ж, тоді залишу при собі його.

Мегарець

Тепер без батька, поросята, пробуйте

Поїсти хліба-солі, може, дасть вам хто.

Мегарець виходить.

Дікеополь бере мішок і заходить у дім.

СТРОФА IV

Перша половина хору

Ото щасливий чоловік! Чи чули ви, як славно

Облагодив це діло він? Тепер багате жниво,

На ринку сидячи, погне,

А прийде Ктесій чи який

840 Донощик інший — їм тоді

Влетить по заслугі.

АНТИСТРОФА IV

Друга половина хору
І тут ніхто із шахраїв тебе вже не піддурить.
Препід свій зад товстий ніяк до тебе не просуне.
Не потурбує Клеонім.

У білім одязі гуляй:

Гіпербол осудом брудним

Тебе не замаже.

СТРОФА V

Перша половина хору

На площі стрівувшись, тепер до тебе не підійде

Кратін, розпусник той бридкий,

хоч виголений гладко.

850 І той мерзотник Артемон,

Що так і рветься до пісень,

А в нього батьківським козлом

Смердить під пахвами.

АНТИСТРОФА V

Друга половина хору

Тебе на глум не візьме вже Павсон,

ота паскуда.

Холарга сором, Лісістрат, на площі вже не займе. [61]

В біді по вуха він зав'яз,

І що не місяць — тридцять днів

Голодний і холодний він,

І так щороку.

ЕПІСОДІЙ П'ЯТИЙ

Входить Беотієць з рабом і флейтистами.

Беотієць

(знімаючи зі спини величезний мішок)

860 Ну й в'ївсь, клянусь Гераклом, той мішок мені!

Знімай-но з мене цей вантаж, Ісменію.

А ви, фіванські свистуни-дударики,

Під хвіст собаці дуйте — не в сопілки ті.

Дікеополь

(виходячи з дому, до флейтистів)

Тихіше, кляті! Гетьте звідси, оси в'їдливі!

Звідкіль взялись ви, трясця вашій матері,

Херідові музики, на дворі моїм?

Флейтисти розбігаються.

Беотієць

Клянуся Іолаєм, ти — рятунок мій:

Від самих Фів за мною, знай, висвистують,
Аж цвіт і листя м'яти геть обсипались.

870 Ось і товар мій, друже, — вибирай собі
Чи сарану, чи птицю, що вподобаєш.

Дікеополь

Привіт мій ласунові беотійському!

Ну що в міхах тих?

Беотієць

Все добро Беотії:

Салата, м'ята, килими, світильники,
Качки, галки, лисухи, чайки, рябчики,
Нурці, перепелиці, дикі голуби...

Дікеополь

Пташиним роєм ти зваливсь на ринок мій. [62]

Беотієць

А ще бобри, лисиці, гуси, кролики,
Кроти, тхори, куниці, видри, зайчики
880 і ще вугри копайські найдобірніші.

Дікеополь

Вугор? Ця рибка — найсолодші ласощі!
Дозволь хоч привітати славу рибку ту.

Беотієць

(до вугра)

Тобі, як і годиться, п'ятдесятому,
Слід гостя привітати. Поклонись йому.

Дікеополь

О рибко довгождана, ти прийшла-таки!

Прийшла ти, мріє хору комедійного

І Моріха розрадо! Гей, несіть сюди

Жарівницю з міхами роздувальними!

Приходять раби.

Дивіться, що за рибка! Чи ж є краща де?

890 Шість років ми чекали — й ти з'явилась нам.

(До рабів).

Ото ж вітайте гостю. Я ж придбаю вже

Вуглинок якнайкращих у догоду їй.

Несіть її за мною.

(Співає).

"Тільки смерть одна

Мене розлучить..." з юшкою і рибкою.

Беотієць

Чекай, а хто ж за рибку розрахується?

Дікеополь

Віддай її, як мито — й ми сквитовані.

А може, ти надумав ще продати щось?

Беотієць

Еге ж, купуй, що хочеш.

Дікеополь

Купувати лиш?

А що, коли б міняти? [63]

Беотієць

То давай мені,

900 Що є в Афінах, а нема в Беотії.

Дікеополь

Сардин фалеронських та горшків я дам тобі.

Беотієць

Горшки, сардини? Ними в нас хоч гать гати.

Згадай-но, чим багаті ви, афіняни.

Дікеополь

Згадав нарешті! Дам тобі донощика,

Як горщик упакуєш.

Беотієць

Це вже інша річ!

Товар цей прибутковий: лиш подумати —

Таку хитрющу мавпу привезти собі.

Дікеополь

Ось і один з них. Це Нікарх. Слідить когось.

З'являється Нікарх.

Беотієць

Який хирлявий!

Дікеополь

Зате злом начинений.

Нікарх

910 Чиї товари?

Беотієць

Та мої, з Беотії,

Клянуся Зевсом.

Нікарх

Донесу, що ворог тут

Щось затіває.

Беотієць

З глузду зсунувся!

Ти наготовивсь воювати з птицею? [64]

Нікарх

Тебе таки оскаржу.

Беотієць

В чім тут винен я?

Нікарх

Зібрались люди, бачу. Ради них скажу:

Світильники приносиш нам від ворога.

Беотієць

Ти свідчити зібрався й про світильник
цей?

Нікарх

Майстерні корабельні нам попалить він.

Беотієць

Майстерні... цей світильник?

Нікарх

Звісно.

Беотієць

Як же то?

Нікарх

920 д так Скажімо, ворог комара піймав,

Що то водою біга, й до ноги йому

Світильник прив'язавши, у рівчак пустив.

Рівчак пливе у гавань, ще й Борей подме —

І ось тобі й пожежа.

Беотієць

Ну й додумався!

Комар, вода, світильник, кораблі горять...

Нікарх

(до глядачів)

Ви будете за свідків.

Дікеополь

Та заткни його!

Подай соломи. Буду пакувати вже.

Ловлять донощика й запаковують його. [65]

СТРОФА VI

Перша половина хору

930 В'яжи, пакуй як слід його,

Щоб у дорозі гостеві

Ця покупка

на кусні не розбилась.

Дікеополь

Авжеж, подбаю я про це.

Хай стогне, плаче цей горщик,

Що тріс в огні,

проклятий небом посуд.

Перша половина хору

Яка ж із нього користь?

Дікеополь

Він для всього придатний:

зливати бруд, мутити суд,

А ще наклепникам світить.

І добре в нім

Варити всякі... справи.

АНТИСТРОФА VI

Друга половина хору

940 Та хто схотів би для потреб

Тримати дома цей горщик,

що день і ніч

Тріщить, не зна спокою?

Дікеополь

(закінчивши пакувати)

Та витривалий він зате:

сюди-туди кружи-верти.

Не лусне він,

Хоч став уверх ногами.

Друга половина хору

Оце так упаковка!

Беотієць

Я зароблю не мало. [66]

Друга половина хору

Ну й на здоров'я, гостю наш!

Бери його — й щаслива путь.

"о Неси його,

Куди провадять очі.

Дікеополь

Запакував паршивця. Фу, аж піт пройняв!

Бери вже, беотійцю, той горщик собі.

Беотієць

Підстав-но спину під вантаж, Ісменію.

Дікеополь

Нестимеш обережно, хоч і ноша ця —

Не варта й жмуту клоччя, але все-таки
Хоч тим примітна, що тим разом зиск якийсь
Людині буде навіть... від донощика.

Беотієць виходить.

ЕПІСОДІЙ ШОСТИЙ

Вбігає слуга Ламах а.

Слуга Ламаха

А де хазяїн?

Дікеополь

Я ось тут. Чого тобі?

Слуга Ламаха

960 Для узливання Ламах наказав мені

На драхму в тебе закупити рябчиків,

На три — вугрів копайських, то прошу тебе...

Дікеополь

Який ще Ламах захотів тих ласощів?

Слуга Ламаха

Страшний: Горгона люта на щиті його,

А на шоломі — три хвостища-китиці. [67]

Дікеополь

Хоч би й щита заставив, не продам йому;

Над воблою хвостищем хай помахує.

(Показуючи на батogi).

А крик учиниш, — ось наглядачі мої.

(Бере закуплені товари).

Ну що ж, іду я. Бач, куріпки, рябчики

970 Мене обсіли. Чим погані китиці?

(Виходить).

СТРОФА VII

Перша половина хору

Гей, поглянь,

місто все,

Глянь-но ти на мужа того,

Хитрого-премудрого:

Лиш собі мир уклавши,

різними товарами торгує він.

І придбав-закупив

те, без чого дім — не дім:

Посуд, хліб,

ще й до хліба.

Провідця першої половини

хору

Блага всі самі собою радо йдуть йому до рук.

Ні, війни я вже ніколи в свою хату не пущу.

За моїм столом, розлігшись, не співати більше їй,

980 Сивій злюці, на підпитку пісню про Гармодія.

В дім щасливий і заможний увірвавшись, вона

Все і трощить, і плюндрує, все вверх дном переверта,

Громить, нищить, шаленіє. А коли порадиш їй:

Ляж, спочинь, вина старого мирний келих ти пригуб, —

Ще лютіше бешкетує, палить огорожі нам,

Чавить грона виноградні, топче, клята, геть усе.

АНТИСТРОФА VII

Друга половина хору

Гляньте ви,

Гордо як

він до столу он сідає, [68]

стравами пишаючись.

Пір'я птиць, знак достатку,

купами зсипає за порогом він.

Посестро-подруго

Афродіти і Харіт,

злинь до нас,

мила Згодо!

Провідця другої половини

хору

990 О як довго, ясночола, уникала ти мене!

Я не знаю, як це досі нас Ерот не поєднав,

Хлопчик, наче на малюнку, ще й з віночком круг чола?

Може, я тобі не пара, може, надто вже старий?

Та, коли моєю будеш, — три дарунки дам тобі:

Виноградом для початку гарну площу засаджу,

А тоді її у коло візьмуть смокви молоді.

Ну і знову підуть лози — все старому по плечу!

І, нарешті, все оточить ряд оливкових дерев,

Щоб, коли настане місяць, тіло змащували ми.

ЕПІСОДІЙ СЬОМИЙ

Окличник

1000 Народе, слухай! Нині з діда-прадіда

Всі п'ють під звуки трубні. Переможцеві —

Роздутий міх, як пузо Ктесіфонтове.

Дікеополь виходить з дому.

Агей, жінки і діти, чи не чуєте —
Трубив окличник. Що, позакладало вам?
Варіть, зайців білуйте, смажте рябчиків,
Місіть, саджайте і вінки несіть сюди.
Рожен подай-но, хай дроздів насмажу я.

СТРОФА VIII

Перша половина хору
Твій розум мати я б хотів,
А ще скоріше б я засів
1010 За стіл твій, чоловіче. [69]

Дікеополь
А як побачите дроздів,
Підсмажених, рум'яних?..
Перша половина хору
Ти і тепер, як завжди, прав.

Дікеополь
Роздмухайте багаття!
Перша половина хору
Дивись, як варить він обід, —
Усе як треба, все як слід, —
Майстерно куховарить.
Входить селянин.

Селянин
Ох, бідний я!
Дікеополь
Геракле, хто це йде сюди?

Селянин
Та чоловік нещасний.

Дікеополь
Ну, то геть звідсіль!

Селянин
1020 о любий мій, у тебе, тільки в тебе мир,
Мені хоч трохи, хоч на кілька літ надлий.

Дікеополь
А що з тобою?

Селянин
Ох, волів позбувся я!

Дікеополь
Та як?

Селянин
З-під Філи беотійці викрали... [70]

Дікеополь

І все ще походжаєш в білім одязі?

Селянин

Волів моїх рогатих, годувальників...

О лихо, лихо!

Дікеополь

Але я до чого тут?

Селянин

Я очі всі за ними, бідний, виплакав.

Отож коли Деркета з Філи жаль тобі, —

Закапай очі миром, бо й не бачу вже.

Дікеополь

юзо тра відчепись од мене, я ж не лікар тут!

Селянин

Закапай, милий, може, знайду воликів.

Дікеополь

Не буде діла. Йди канюч до Піттала.

Селянин

Одну хоч краплю в цю пляшчину, любий мій,

Одну-єдину краплю капни, змилуйся.

Дікеополь

Ні краплі! Забирайся, поки добрий я!

Селянин

О я нещасний! О робочі волики!

АНТИСТРОФА VIII

Друга половина хору

Він миром ласує один,

Мов нектаром, і більш ні з ким

Не думає ділитись.

Дікеополь

Полийте медом цей пиріг

І скумбрію засмажте. [71]

Друга половина хору

Послухай, що за гамір там.

Дікеополь

Вугрі — на сковорідку!

Друга половина хору

Вже слинка котиться мені.

Сусідам грає в животі

Від слів тих милозвучних.

Дікеополь

(до раба)

Пильнуй вугрів, хай добре зарум'яняться.

ЕПІСОДІЙ ВОСЬМИЙ

Входять дружка жениха й подруга молодої.

Дружка

Гей, Дікеополь!

Дікеополь

Ну хто там ще приліз?

Дружка

Жених для тебе зі стола весільного

1050 Прислав печеню.

Дікеополь

Молодець, хвалю таких.

Дружка

Тебе ж натомість просить — у пляшчину ту

Надлити миру, бач, не до війни йому.

Коли під боком жінка та й гаряча ще.

Дікеополь

Не хочу того м'яса, миру теж не дам:

Йому ціни немає, не торгую ним.

А хто ця друга? [72]

Дружка

Молодої подруга.

Їй молода веліла щось шепнуть тобі.

Дікеополь

Ну-ну, розкажуй.

Та шепче йому на вухо.

Тьху ти, згинеш зо сміху:

Вона прохання має, радше вимогу,

1060 щоб жениха знаряддя їй zostавили.

(До раба).

Подай-но мого миру — тільки їй наллю:

Те, що на світі війни, — не жінок вина.

Давай пляшчину, жінко, та затям лише,

Як уживати миру: молодій скажи,

Коли в похід заграють, жениху тоді

Хай миром те помагає, що потрібно їй.

(До раба).

Мир віднеси вже. А тепер черпак подай:

Пора поналивати вже ті келихи

ЕПІСОДІЙ ДЕВ'ЯТИЙ

Корифей

Насуплений, сердитий хтось біжить сюди.

1070 Якусь погану, певно, вістку вчуємо.

Вбігає окличник.

Окличник

Війна, походи, і страхи, і Ламахи!

Ламах виходить з дому.

Ламах

Це хто кричить близь дому мідносяйного?

Окличник

Вожді велять, щоб нині ти в похід рушав

І то негайно, з вершниками й пішими,

І став на чати в сніговій ущелині,

Бо їм шепнули, що якісь розбійники

З Беотії грозять нам саме в свято це. [73]

Дікеополь

Вожді славетні не умом, а кількістю!

Ламах

Пропало моє свято і бенкет пропав!

Дікеополь

1080 рушай; походе Ламахо-прославлений!

Ламах

То що за кара! Знову з мене кпиш собі?

(Замахується на Дікеополя).

Той бере в кожную руку по два пташиних крильця.

Дікеополь

З чотирикрилим Геріоном бій ведеш?

Ламах

Гай-гай! Ото вже вісник нині засмутив мене!

Дікеополь

Гай-гай, але й мені вже вісник вість несе!

Вбігає вісник.

Вісник

Йди на бенкет негайно, Дікеополе!

Бери корзину, не забудь і глек з вином.

Жрець Діоніса каже привести тебе

І то негайно: ти бенкет затримуєш.

Так поспішай же. Там давно готове все:

1090 Столи, стільці, підстилки, подушки м'які,

Олії і повії, квіти й ласощі.

Булки, варення, паляниці, пірники,

І танцюристки, й пісеньки Гармодія.

Біжи, біжи щодуху!

Ламах

Не щастить мені!

Дікеополь

Зате ось щит у тебе, ще й з Горгоною.

(До раба).

А зачини-но двері. Час обідати. [74]

Ламах

Мішок похідний, рабе, принеси мені.

Дікеополь

А ти корзину, рабе, принеси мені.

Раби Ламаха, Дікеополя вбігають у дім і повертаються з вантажем.

Ламах

Мені ще солі-кмину й часнику подай.

Дікеополь

1100 Мені дай шинку, бо часник приївсь мені.

Ламах

А ще сухої риби в листі фіговім.

Дікеополь

Мені — свинини кусень, я підсмажу там.

Ламах

Мені ще до шолому дві пір'їни дай.

Дікеополь

Мені — дроздів печених, ну і рябчиків.

Ламах

Красиве білосніжне пір'я струсьове!

Дікеополь

Красиве та рум'яне м'ясо рябчика!

Ламах

Не смій з моєї зброї насміхатися!

Дікеополь

А ти не смій дроздами любитися!

Ламах

Подай і піхви для моєї китиці!

Дікеополь

1110 Для мене — заячини миску винеси. [75]

Ламах

А що, як міль поїла пір'я струсьове?

Дікеополь

А що, як до обіду з'їсти рябчика?

Ламах

Мене перекривляти смієш, Ламаха!

Дікеополь

Ну що ти, що ти! Ми з рабом поспорили:

Чи сарана смачніша, а чи рябчики.

(До раба, вказуючи на Ламаха).

Давай його спитаєм, він розсудить нас.

Ламах

Ти що, глузуєш?

Дікеополь

(до раба)

Сарани прихильник він.

Ламах

Гей, рабе, спис із дому ти неси сюди!

Дікеополь

Гей, рабе, кишку з кухні ти тягни сюди!

Ламах

1120 Зі списа зніму піхви.'

(До раба).

Помагай мені!

Дікеополь

(до раба)

І ти берись за кишку. Натягай її!

Ламах

А для щита підставку, рабе, винеси.

Дікеополь

Мені ж печеню на підносі винеси. [76]

Ламах

Дай щит горгоноверхий, загартований.

Дікеополь

Пиріг дай сироверхий, зарум'янений.

Ламах

Від жартів тих вже нудно людям робиться.

Дікеополь

Від пирога вже слинка людям котиться.

Ламах

Налий олії.

Раб поливає щит олією.

Бачу, наче в дзеркалі,

Старого, що плаксиво під батіг іде.

Дікеополь

1130 Налий-но меду.

Раб наливає мед у кухоль.

Бачу я: старий отой

У пику плюнув Ламаху з Горгоною.

Ламах

Неси сюди мій панцир, міцно кований.

Дікеополь

Готуй для мене келих — ним озброюся.

Ламах

Я ворогів у ньому нині битиму.

Дікеополь

Навперегони з нього нині питиму.

Ламах

І до щита підставку прив'яжи мені.

Дікеополь

А ти в корзину пірник уложи мені. [77]

Ламах

Беру я міх похідний і крокую вже.

Дікеополь

А я на плечі тільки плащ накину ще.

Ламах

1140 Ти щит бери, хлопчино, та й рушаємо.

Ще й сніг пішов. Прокляття! Ну й намокнемось!

Дікеополь

А ти бери корзину. Ну й насмокчемось!

Розходяться.

Корифей

Хай в щасливу годину рушає похід.

Але й різні шляхи ви обрали собі!

Тому — пити-гуляти, ввінчавши чоло,

А тобі — замерзати на чатах вночі,

а йому у той час —

Умлівати від любощів аж до зорі

З молодим прехорошим дівчатком.

СТРОФА IX

Перша половина хору

Хай Антімах,

син слинтя,

горе-поет,

1150 Кепських пісень писака,

згине, скона,
Словом, нехай
Зевс його сам скарає.
Хором було
він керував
та й не вгостив
Нас, а прогнав, голодних.
Хотів би я, щоб перед ним,
Голодним, виплигнув з води
Вугор у саму миску, вже засмажений,
Та тільки руку як простягне він —
Хай пес вугра
1160 Забере — і драла. [78]

АНТИСТРОФА IX

Друга половина хору
Ось йому ця
помста одна,
Друга ж його
Хай уночі спіткає!
Йтиме назад
з кінних змагань,
Ледве живий, спітнілий, —
Саме тоді
П'яний Орест
Каменем хай
В пику йому затопить.
1170 За каменем нагнувшись, він
нехай наосліп зачерпне
Добрячу жменю з купки ще тепленької,
Тим "каменем" в Ореста кинувши,
Хай схибить він
і в Кратіна влучить.
ЕПІСОДІЙ ДЕСЯТИЙ
Вбігає слуга Ламаха.
Слуга Ламаха
Гей, хто там, хто там дома, слуги Ламаха!
Води, води нагрійте в баняку яким,
Готуйте мазі, полотно нарізуйте,
Скубіть овечу вовну, наготуйте ще
Тугих пов'язок: Ламах через рів стрибав
Та й на кола наткнувся, й ногу вивихнув,

1180 І головою вдарився об камінь він,
Аж від щита Горгона відвалилася.
А ще коли побачив, що на камені —
Й перо його найкраще, заволав герой:
"О сонце славне, світе мій! Востаннє вже
Вас бачу нині. Гасне зір. Нема мене..."
І з тим скотивсь в канаву, але знов ожив
І груди розпрямляє, ворогів жене,
Грозить їм списом, коле, переслідує.
Та ось він сам. Герою — двері отвором.
Входить, шкутильгаючи, Ламах. [79]

ЕКСОД

Ламах

1190 Ай-ай-ай-ай!

Нечувано страждаю! Ох, нещасний я!
Пробито списом... моє тіло... гину вже!
Та ждуть мене

Іще страшніші муки, —

Як тільки Дікеополь із тих ран моїх

І немочі

Та насміхатись буде.

З'являється Дікеополь з двома дівками.

Дікеополь

О ха-ха-ха!

Не груденята в тебе — спілі яблучка!

1200 Давай-но поцілуймось ніжно, золотце!

Цілуйте, не жартуйте, ніжно, з присмоком,

Бо келих свій

вже першим осушив я!

Ламах

Така-то доля в мене проклятущая,

гай-гай-гай-гай!

О рани, рани болісні!

Дікеополь

Ага, ага!

Як живеш, Ламашеньку!

Ламах

О горе мені!

Дікеополь

О лихо мені!

Ламах

Цілуєш мене?

Дікеополь

Кусаєш мене?

Ламах

1210 В бою від мене доля відвернулася! [80]

Дікеополь

(до дівок)

Пили, та й голова вам завернулася?

Ламах

Пеане мій, Пеане мій!

Дікеополь

Хіба ж сьогодні молимося Пеанові?

Ламах

Тримайте ногу! Ой нога, нога моя!

Дужче, ось отак держіть!

Дікеополь

Мене тримайте, любі, нижче пояса!

Дужче, ось так держіть!

Ламах

Здається, що від болю я блюватиму —

В мряці увесь тону.

Дікеополь

(до дівок)

Здається, вас на ложі обніматиму —

1220 В любовщах весь тону.

Ламах

Несіть мене, не гаючись, до Піттала!

Повільно, обережно.

Дікеополь

Мене ж — до верховоди-виночерпія,

І міх звияжний дайте!

Ламах

А вістря списа вражого пробило кістку наскрізь!

Дікеополь

Дивіться, келих вже сухий — звияжцю
честь оддайте!

Хор

Дзвінками трубами твою прославим перемогу! [81]

Дікеополь

І ще, погляньте, випив я вина міцного келих!

Хор

Хвала героєві, хвала! З мішком рушай в дорогу!

1230 А ми — позаду і тобі

Хвалу співатимем усі,

Тобі й твоєму міху!

Хор і актори залишають оркестру.

ПРИМІТКИ

Переклад вибраних комедій Арістофана зроблено на основі видань давньогрецького оригіналу, які належать А. Мейнеке (Лейпціг, 1860), І. ван-Левену (Лейден, 1893-1906), В. Кулону (Париж, 1946-1952) і Р. Кантареллі (Мілан, 1951-1954).

Нумерація рядків перекладу відображає традиційну нумерацію оригіналу. Через те фактична кількість рядків між десятками інколи — особливо це стосується хорових партій — може бути більшою або меншою десяти. У примітках подані найнеобхідніші пояснення до тексту. Цифри перед примітками означають відповідні рядки перекладу. Власні імена й географічні назви пояснені в окремому словнику.

"Ахарняни" — найраніша з комедій Арістофана, які дійшли до наших днів, і взагалі з усіх творів староаттичної комедії. Це п'єса суто політичного змісту, одна з ланок боротьби великого античного комедіографа за мир, яку він вів зі сцени під час Пелопоннеської війни — братовбивчої війни між Афінами і Спартою за гегемонію у Греції. Поставлена вона була на Ленеях (виноградарському святі на честь Діоніса) 425 р. до н. є. під ім'ям Кал-лістрата і здобула першу нагороду; друга нагорода була присуджена комедії Кратіна "Люди, які потрапили в бурю", третя — комедії Евполіда "Новомісяччя".

5. У комедії "Вавилоняни", поставлений у 426 р., була, слід гадати, сцена, в якій вершники змушували Клеона виблювати, тобто повернути хабаря в сумі 5 талантів, начебто одержаних Клео-ном від афінських союзників.

8. Вершники — другий за своїм політичним значенням майновий клас в Аттиці, противники війни зі Спартою.

11. Свій хор веде — формула офіційного дозволу на постановку драматичного твору.

[465]

21. За твердженням античних схоліастів (коментаторів), не бажаючи іти на народні збори громадян заганяли свіжопофарбованим шнуром.

23. Притани — члени однієї з 10 секцій, що обиралася в кожній з 10 філ (на які

поділялися Афіни) і керували по черзі народними зборами. Кожна філа обирала раду з 50 членів (буле), вищого адміністративного органу Афін.

44. "...де посвячено!" — Перед будь-якою громадською справою (в даному випадку перед народними зборами) був звичай приносити богам жертву за її успіх, а кров'ю жертвовної тварини скроплювали місце зібрання.

61. Од володаря — тобто від персидського царя. Арістофан у карикатурному світлі показує заходи афінської дипломатії будь-що заручитися у війні зі Спартою підтримкою іноземних держав, зокрема могутньої Персії.

100. Деякі вчені вбачають у цьому рядку пародіювання перської мови, інші твердять, що йдеться про справжню, хоча трохи й перекручену, персидську фразу, якої смисл такий: "Мудрий Ксеркс — афінському народу (привіт)". Персидським царем був тоді не Ксеркс, а Артаксеркс (465-424 рр. до н. є.).

130. Драхма — аттична монета, яка дорівнювала 6 оболам.

146. Синові Сіталка Садоку було надано афінське громадянство, тому далі мова йде про аттичні ковбаси — традиційне частування в дні Апатурій — осіннього свята, під час якого афіняни заносили в списки громадян своїх дітей.

149. Урочиста присяга супроводилась узливанням на честь богів.

162. Афінські матроси-гребці одержували по одному оболу на день, отже, вони були б незадоволені, якби платня фракійцям була більшою.

181. Марафонська битва (490 р. до н. є.), в якій грецькі гоп-літи перемогли персів, була для Арістофана символом сили афінської демократії, а марафонські бійці уявлялись втіленням фізичного й морального здоров'я.

186. В оригіналі тонка гра слів, бо грецьке слово "спонде" означає і "узливання з приводу замирення", і саме "замирення", "мирний договір".

196. Нектар і амбросія — за уявленнями стародавніх греків, напій і їжа богів.

197. Пайок триденний — продовольча норма ополченця, призваного на військову службу.

241-279. Дікеополь з родиною відзначає свято Сільських або Малих Діонісіїв. Кошик з первістками сільськогосподарських плодів і фал — символ родючості — були

обов'язковими атрибутами цього свята.

350. Парнеський вугіль — вугіль, виготовлений з лісу, що вкривав схили гірського кряжу Парнесу неподалік від Афін.

[466]

378. Натяк на комедію "Вавилоняни", в якій Арістофан виступив на захист афінських союзників, жорстоко експлуатованих правлячими колами Афінської держави. На її постановці в часи Великих Діонісіїв були присутні делегації союзників. Клеон, роздратований нападами на його адресу, обвинуватив Арістофана у підриванні авторитету Афін серед союзників.

384. На судові процеси в Афінах обвинувачені приходили одягнені якнайнужденніше в супроводі заплаканої родини, щоб викликати співчуття у суддів.

394. Наступні рядки відкривають серію глузливих виступів Арістофана проти Евріпіда, що завершуються в комедії "Жаби".

411. Евріпід неодноразово зображав у своїх творах обдертих і кульгавих жебраків. Далі Арістофан дає перелік деяких героїв трагедій Евріпіда.

525. Арістофан гумористично тлумачить виникнення Пелопоннеської війни: вона виникла за жінок легкої поведінки.

546. Трієрархи — найбагатші афінські громадяни, які зобов'язані були на власні кошти оснащувати військові кораблі.

602 і далі. — Тизамени, Гіппархідопідлії... Герешотеодори, Діо-мейхвальки — презирливі імена-епітети, вигадані Арістофаном для означення тих, які під приводом важливих місій уникали військової служби.

609-612. Імена членів хору ахарнян, так звані говорячі назви вуглярів. Так, Марілад означає "жаринка", Прінід — "дубок" і т. д.

628. В часи Арістофана комедіограф був не тільки автором, а й постановником своїх п'єс.

637. Фіалковінцеві — традиційний епітет Афін. Фіалки — улюблені квіти афінян.

724. Лепрейські батоги — батоги, виготовлені в селищі Лепри, яке славилось

шкіряними виробами.

728. У Стародавній Греції був звичай записувати важливі повідомлення на кам'яних стовпах (стелах) і виставляти на видних місцях для загального відома.

760. У 427 р. під час Пелопоннеської війни афіняни окупували острів Міною поблизу Мегар, багатий на солончаки.

860. Культ Геракла в Беотії був дуже поширений, тому що Фіви вважалися місцем його народження.

880. Вугри з Копайського озера в Беотії високо цінувалися на ринках Греції.

893. Пародія на сцену з "Алкестіди" Евріпіда, в якій цар Ад-мет прощається з вмираючою дружиною.

901. Фалерські горшки — горшки, виготовлені в місті Фалері (Фалероні), недалеко від Афін. Керамічна продукція була однією з основних галузей промисловості та експорту афінян.

918. Подібний приклад "диверсії" наведений і в комедії Арістофана "Вершники" (р. 237).

[467]

929-930. Донощицтво в Афінах в часи війни набуло нечуванних розмірів. Арістофан відбиває справжню атмосферу в Аттиці.

960. Умивання — мається на увазі другий день свята Антестеріїв, коли стародавні греки частувалися новим вином і влаштовували змагання в п'ятиці.

1001. Переможцеві п'яцького конкурсу вручали вінок і бурдюк з вином.

1120. Стародавні греки зберігали зброю у чохлі, який знімали, коли доводилось вирушати на війну.

1128. У Стародавній Греції був звичай ворожити за формами розливої олії.

1174 і далі. Розповідь слуги Ламаха — пародіювання промови вісників у трагедіях.

1190 і далі. Нарікання Ламаха — пародія на так званий комос — "плач" трагічних героїв.